

ALTAY SOYLU DİLLERİN ORTAKLIĞI HAKKINDA*

PROF. DR. BAZILHAN BUHATULI**

Altay soylu dillerin ortaklığı, bu dillerin eş zamanlı (senkronik) genişliğiyle düşünüldüğünde, bilhassa bütün yönleriyle, aynı zamanda oluşmamıştır. Bu ortaklığın oluşması ve gelişmesi çok uzun kronolojik bir zamana bağlıdır. Bu ortaklığın dallanışı art zamanlı olarak araştırıldığında bağımsız Altay (Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore) dillerinde önce genel bir kalıplaşmanın oluştuğunu ve aşamalı olarak uzun bir zaman içerisinde bağımsız oluşumların meydana geldiğini anlatmaktayız.

Strahlenberg'in Ural-Altay dilleri teorisinin temelini atmasından bu yana 270 yıl geçti. Bu zaman içerisinde bu dillerin doğuştan akraba olduklarıyla ilgili Alman, Rus, İngiliz, Fransız, Macar, İsveç, Fin, Japon, Kore, Türk ve Moğol dillerinde pek çok yayınlar yapıldı. Şu anda bu çalışmaların tamamını belirtmeye imkân yoktur.

Bu makalede Altay dillerinin ortaklığıyla ilgili benim söylemek istediklerim şunlardır:

I. Altay dillerinin ortaklığını söz konusu ettiğimizde iki meseleyi karşılaştırıp çözmek gerekir: Birincisi; insan dilinin oluşmasına, yani insanoğlunun uzun kronolojik zaman içinde hayvanlar dünyasından ayrılıp çıktığı zamana ulaşım araştırmalar yapmak, ikincisi; dillerin birbirlerinden tam farklılaşarak oluşmalarına ulaşım araştırmalar yapmak gerekir.

Bu durumda hangi teorileri ve düşünceleri esas almak gerekir? Altay dillerinin ortaklığı konusunda dillerin doğuşu ile ilgili teorileri esas alarak araştırmalar yapıp sonuç çıkarmak mümkün müdür?

Belki olabilir, bu teoriler:

I.1. *Yansıma Ses Teorisi* : Bu teoriye göre ilk insanlar tabiattaki her türlü ses yansımasından hareketle ilk kelimeleri yapmışlar ve bu kelimelerde nesnelere

---

* "Kazakistan mektebi" Nu. 3, 96.

** Kazakistan Respublikası Ulalık Gılım Akademiyasının Şığıstanu İnstitutunun Bas Gılımı Kızmetkeri, Halıkaralık Mongoltanu Odagının Müşesi, Mongol Akademiyasının Birinşi Dereceli Sıylıgının Lavreatı.

adlandırılmasında kullanılmıştır. Bu teorinin yanlışlığı, dilin doğuşunu tabiat oluşumuyla ilgili görüp sese bağlamaya çalışması ve dilin ortaya çıkışının sosyal bağ kurma gerekliliğinden doğan toplumla ilgili sebeplerin göz önüne alınmamasıdır.

Yansıma ses teorisini esas alacak olursak; bu teoriye göre Altay soylu dillerin ortaklığı, Altaylı tek dilde konuşan ilk insanların tabiattaki seslerin yansıması olan ilk kelimeleri yapmaları ve bu kelimeleri nesnelere adlandırmakta kullanmaları sonucunda oluşmuştur. Altay dillerinin her birinin bugünkü söz dağarcığında yansıma kelimeler olmakla birlikte bunların sayısı yüzde bire ulaşmaz ve bunlar söz dağarcığının temeli olamazlar. Bundan dolayı da “yansıma ses teorisi” Altay soylu dillerin doğuşu ve oluşması ile ilgili meseleyi çözmek için teorik temel olamaz. Ancak birazcık faydası dokunmuştur.

I.2. *Ünlem Teorisi*: Bu teoriye göre ilk insanlar çevrelerindeki nesnelere tanıştıklarında duyuları dolayısıyla aldıkları etkileri, çeşitli ruh hallerini bildirmek için çıkardıkları sesleri, nesnelere adlandırmakta kullanmışlar ve bundan da dil oluşmuştur. Bu teorinin yanlışlığı: Dilin insanlar arasındaki fikir alışverişinin aracı olarak ortaya çıkan sosyal yönünü dikkate almamasıdır.

Ünlem teorisini esas alacak olursak; bu teoriye göre Altay dillerinin ortaklığı, Altaylı tek dilde konuşan ilk insanların her türlü gönül hoşluğunu (hissiyatını) bildiren ünlemlerden oluştuğu fikrine dayanmaktadır. Altay soylu dillerin söz dağarcığında hissiyat bildiren ünlemlerin sayısı binde beşe ulaşmaz ve bu kelimeler söz dağarcığının temeli olamazlar. Bu yüzden de ünlem teorisi Altaylı tek dillerin doğuşu ve bağımsız diller olarak kalıplaşmalarıyla ilgili meseleyi çözmekte teorik temel olamaz.

I.3. *Sosyal Şartlanma Teorisi*: Bu teoriye göre ilk insanlar kelimeleri aralarında anlaşmak suretiyle seçmişler ve bundan da dil doğmuştur. Dil konusunda anlaşabilmek için öncelikle bu insanların dillerinin olması gerekir. Bu teorinin yanlışlığı, dilin doğuşunda insanların bilinçli olarak yaptıklarının özellikle etkili olduğunu iddia etmesi ve bilinçlenmenin dille birlikte doğup, dille birlikte geliştiğini göz önüne almamasıdır.

Sosyal şartlanma teorisini esas alacak olursak; bu teoriye göre, “*Altay dilinde konuşan ilk insanların kendi aralarında kelimeleri seçerek anlaşmaları sonucunda dil ortaya çıkmıştır*” düşüncesine ulaşılmaktadır. Bu yüzden de “sosyal şartlanma teorisi” Altay dil ortaklığını ispatlamak için teorik temel olamaz.

I.4. İş Teorisi: Bu teoriye göre ilk insanların iş yaparken gayri ihtiyarî çıkardıkları seslere bağlı olarak dil oluşmuştur. Çıkan bu seslerden öncelikle fiillerin oluştuğu iddia edilir. Bu teorinin yanlışlığı; dili, sosyal yönüyle değil yalnızca işle ilgili ikinci derecedeki yardımcı sözlerle ilgili görmesidir.

İş teorisini esas alacak olursak; bu teoriye göre Altay dilleri ortaklığının Altaylı tek dilde konuşan ilk insanların çalışırken çıkardıkları ünlemlerden yaptıkları fiillerle oluştuğu düşüncesi ortaya çıkar. Refleks sonucu ortaya çıkan ünlemlerin dile uygun gelecek hiçbir belirtileri de görevleri de yoktur. Bu yüzden “iş teorisi” Altay dil ortaklığının ispat etmek için teorik temel olamaz.

I.5. Belirti Teorisi: Bu teori akademik İ. V. Pavlov’un ortaya attığı iki belirtiyönlüyle ilgili ilmi temele dayanmaktadır. Bu ilmi görüşün temeli şudur: Birinci belirtiyönlü; duyu organlarıyla dışarıdan gelen etkiyi benimseme ve ona uygun gelecek her türlü hareketi yapma. İkinci belirtiyönlü ise; kelime, düşünmenin fizyolojik temeli olarak kabul edilir. Düşünmenin kendisi belirtiyorisinin sözlük yönüne esas olmuştur. Yani, “kelime önce belirtilerin belirtisi olarak gerçek hayatın yalnızca insana yönelik şekilde ikinci belirtiyönlünü kurar”. Bu, ikinci belirtiyönlünün birinci belirtiyönlü içerisinde oluştuğu anlamına gelmektedir. Birinci ve ikinci belirtiyönlüleri yalnızca insanlara hastır. Ancak Pavlov hayvanlarda da birinci belirtiyönlünün oluştuğunu ispatladı. Pavlov’un düşüncesine göre hayvanlar ve yabanî insanlar, gerçek insan oluncaya ve bizim seviyemize ulaşuncaya kadar tabiattaki dış dünya ile görme, ses, ısı ve daha başka türlü sezgiler şeklinde olan her çeşit farklı titreşimlerden aldıkları etkilerle bağlantı kurarlar. Sonunda insanoğlunun ortaya çıktığı zamanda, bizim sürekli dayanaçığımız gerçek hayatın bu ilk belirtileri dikkat çekecek derecede sözlü işaretlerle değiştirildi. Gerçek hayattan alınan etkilerin ve onun bu ilk belirtilerinin temelinde bizdeki kelimelerin benzeri ikinci işaretlerin geliştiği, düşünülmesi gereken bir meseledir.

Belirti teorisini esas alacak olursak; bu teoriye göre, Altay dilleri ortaklığı için Altaylı tek dilde konuşan ilk insanların ilk belirtilerinin çok uzun kronolojik zamanı geçirdikten sonra yavaş yavaş ikinci belirtilere değişmeye başladığı düşüncesini kabul etmemiz gerekir.

Belirti teorisi, Altaylı tek dilin ilk durumuna, ortaklığın oluşmasına ve gittikçe bağımsız diller olarak ortaya çıkış şeklindeki evrimleşmeye diyalektik kurallarla çözüm getirecek en temel teori olarak kabul edilir.

I.6. Marksist Teori: Bu teoriyi K. Marks ve F. Engels ortaya attı. Bu teorinin temeli; dil ve düşüncenin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğu ve dilin insanların birbiriyle ilişki kurma ihtiyacından doğduğu düşüncesidir. F. Engels'in düşüncesine göre, *"İnsan maymundan farklılaşmaya başladığı zamanda öndeki iki ayağı yürüme görevinden ayrılarak dik yürümesine imkân sağladı. Böylece insan maymundan farklılaştı. Dik yürüme her türlü hareketi yapmaya, çalışmaya imkân verdi. İnsan ses çıkarmaktan açık konuşmaya yöneldi. Çalışma ve dil insan beyninin gelişmesinde çok etkili oldu. Beynin gelişmesi, duyu organlarının gelişmesinde etkili oldu. İlk insanların çalışmaları birlikte ve toplum hâlindeydi. Toplu olarak çalışma hareketi kendi aralarında bir ortaklık gerekliliğini doğurdu. Bu gereklilikten dolayı ilk kelimeler birer birer kalıplaşmaya başladı. Böylece dil ve düşünce oluştu. Dil ve düşüncesinin oluşmasını ilk insanın oluşmasından ayrı değerlendirmek mümkün değildir."* Marksist teori, Altaylı tek dilin ilk durumunu, ortaklığını, bağımsız diller olarak kalıplaşmayı dilin evrimleşerek gelişme kurallarına bağlı açıklamanın en temel teorisidir.

Altay soylu dillerin (Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore dillerinin) doğuşu, evrimleşerek gelişmesi, bağımsız diller olmaları meselesini çözmek için yukarıda belirtilen altı teorinin hangisini esas almak gerekir?

Yukarıda açıklananlardan yalnızca "Marksist teori" ve "Belirti teorisi" Altay soylu dillerin belli bir çözüme ulaşmayan, tam açıklanmayan problemleri çözmek için teorik ve metodik temel olarak kabul edilir. Altay soylu dilleri karşılaştırarak araştıran Castren, Ramsted, Kotwicz, Poppe, Baskakov, Starostin gibi pek çok ilim adamının bir kısmı bu dillerin akraba olduğunu söylerken,

bir kısmı da akrabalığı kabul etmemişler ve bu güne kadar da ortak bir düşünceye ulaşamamıştır. İlim adamları Altay soylu dillerin ortaklığını 8-12 bin yıllık bir zaman olarak tahmin etmelerine rağmen, bu dillerdeki ortaklıkların oluşmaya tam olarak ne zaman başladığını söyleyebilen yoktur. Bununla birlikte Altay soylu dillerin ortaklığı ve devirleriyle ilgili ilk araştırmalarla bu meselenin en esaslı tahminine geelim:

II. Altay Soylu Dillerin Ortaklığı ve Devirleriyle İlgili İlk Fikirler

Altayistler, Altay soylu dillerin söz dağarcığı, fonetik sistemi ve morfolojik kuruluşuyla ilgili karşılaştırmalı pek çok araştırma sonucunu Altayistik kürsülerinde yayımlamışlardır. Fakat bu araştırma sonuçları yalnızca senkronik açıdan sonuçlandı ve fikir ileri sürme bakımından yukarıda belirtilen “akraba diller”, “akraba olmayan diller” şeklindeki iki görüşe bağlı kaldı.

Altay soylu dillerin ortak unsurlarının ne zaman ve nasıl oluştuğu, tek tek Altay dilleri araştırıldığında eş zamanlı ve art zamanlı bilgilere neleri dahil etmek gerektiği meselesi karanlıktı. Bundan dolayı şimdiye kadar Altayistikteki ortak unsurların asıl kaynağının nerede olduğunu ilim adamları tam anlayamadı ve tam bir cevap verebilen de yoktur şeklinde bir görüş ortaya koymak istiyorum.

Bazı araştırmacılar (Clouston, Starostin, Şiro Hattori) günlük hayatta sık kullanılan yüz, iki yüz kelimeyi seçip, bunları Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore dilleri arasında karşılaştırdılar ve her bin yılda yüz kelimedenden ne kadarının kullanımdan düştüğü meselesi üzerinde durarak Altay dillerinin ortaklığına “şu kadar bin yıl oldu” demeye çalıştılar. Bunlar aşağıda belirtilen bütün dillere mahsus hesaplamaya dayanırlar.

Amerikalı ilim adamı M. Svadeş; “söz dağarcığının iki yüz (200) kelimesinden bin (1000) yılda yüz altmış (160) kelimesi, iki bin (2000) yılda yüz yirmi sekiz (128) kelimesi, üç bin (3000) yılda yüz iki (102) kelimesi, dört bin (4000) yılda seksen iki (82) kelimesi, beş bin (5000) yılda altmış altı (66) kelimesi, on iki bin (12000) yılda on dört (14) kelimesi kalır” şeklinde bütün dilleri göz önüne alarak ortak bir hesap yapmıştır.

Macar ilim adamı P. Haydu; “söz dağarcığının kök kelimelerinden bin (1000) yılda % 74’ü, iki bin (2000) yılda % 55’i, üç bin (3000) yılda % 41’i, dört bin (4000) yılda % 16’sı, yedi bin (7000) yılda % 12’si korunur” diyerek genel bir hesap yapar.

İngiliz ilim adamı Clauson; Türk, Moğol, Mançu-Tunguz dillerinde karşılaşılan leksik unsurların çoğunu IV.-XVI. yy.’lar arasında bu dillerin birbirlerinden aldıkları kelimeler olarak kabul eder.

Alman ilim adamı G. Doerfer ise Altay dillerindeki leksik unsurları şöyle açıklar; “Türk ve Moğol dillerinde ortak kelimeler vardır ve bunlar Moğolcadaki Türkçe alıntılardır. Moğol ve Tunguz (Mançu) dillerinde de ortak kelimeler vardır. Bunlar da Tunguz (Mançu) dilindeki Moğol alıntı kelimeleridir. Bundan başka bu üç dilde de ortak bazı kelimeler vardır. Oysa Türkçe ile Tunguzcada ortak kelimeler yoktur.”

V. Kotwicz; “Altay soylu (Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore) dillerdeki ortak unsurlar, dış tipolojik benzerlik; son devirdeki karışmaların sonucudur. Bu diller; akraba, doğuş kökü bir diller değildir. Meselâ, Türk ve Moğol dillerinin söz dağarcığının % 25’i, morfolojik göstergenin % 50’si tipolojik benzerliktir.” der.

İlim adamları (bugünden geriye doğru hesapladığımızda) Ural-Altay dillerinin kendi aralarındaki ortaklıklarının on iki bin (12000) yıla, Altay soylu dillerin ortaklıklarının sekiz bin (8000) yıla, Türk ve Moğol dillerinin ortaklığının altı bin (6000) yıla, Türk lehçelerinin ortaklığının dört bin (4000) yıla, Moğol lehçelerinin ortaklığının da dört bin (4000) yıla çıktığını tahmin etmektedirler.

Yukarıda belirtilen iki temel yön doğrultusunda kendi görüş ve düşüncelerini ortaya koyan M. Svadeş’in, P. Haydu’nun, G. Clauson’un, G. Doerfer’in, V. Kotwicz’in “bütün dilleri hedef alan ortak hesaplarının”, “ispatlamalarının” doğru mu yanlış mı olduğu konusu hesaba katılarak, Altay soylu dillerin ortak unsurları fonetik, morfolojik, leksikolojik, sentaktik benzerlikler yönünden karşılaştırılıp düşünüldüğünde adı geçen ilim adamlarının fikirlerinin tek taraflı olduğu anlaşılmalı ve bana, bunlardan farklı bir görüş ortaya koymak doğru gelmektedir. Meselâ, benim hesabıma göre *kar-* kök kelimesinden Kazak dilinde

260 adet, Moğol dilinde 240 adet kelime türemiştir. Bu türeme kelimelerden iki yüzünün şekli de anlamı da tam birbirine denktir. İki dildeki *kar-* kökünden türeyen kelimelerin % 80'inin tam benzeşmesi, M. Svadeş ve P. Haydu'nun yukarıda açıklanan hesaplamalarına göre bin (1000) yıldan daha eskiye dayanan bir ortaklıktır. Burada iki soru sormak gerekir:

1. *kar-* hangi yüzyılda oluştu? Yani milattan önce mi kalıplaştı, yoksa milattan sonra mı kalıplaştı?

kar- kök kelimesinin milattan on binlerce yıl önce kalıplaştığı hiç şüphe götürmemektedir.

2. G. Clauson'un, G. Doerfer'in, V. Kotwicz'in ortak kelimelerin alıntı kelimeler olduğu iddialarına gelince; yukarıda belirttiğim *kar-* kök kelimesi acaba Kazak dilinden mi Moğol diline geçmiş, yoksa Moğol dilinden mi Kazak diline geçmiştir?

– Hayır. Alıntı kelime değildir. *kar-* kök kelimesinin *kar-* kök morfemi de *r* ek morfemi de Altaylı tek dil devrindeki ortak unsurdur ve bugüne kadar Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon ve Kore dillerinde bu şekliyle korunarak gelmiştir ve bu kelimedenden pek çok gövde kelime türemiştir. Meselâ, *kar-* kök kelimesine ve ondan türeyen pek çok kelimeye Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon ve Kore dillerinin şu andaki söz dağarcığında rastlanır. Bunun dışında bir başka mesele daha vardır ki o da bir dilden başka dile geçmeyen dil unsurlarıdır.

Alışılmış olarak tipolojisi her dilde birbirine girmeye uygun geçişli dil unsurları vardır ve birbirine girme özelliği olmayan, girse bile çok az ve önemsiz sayıda giren geçiş yeteneği olmayan dil unsurları vardır. Meselâ, ilim ve ekonomi ile ilgili adlar, siyasî ve medenî alanla ilgili kelimeler bir dilden ikinci dile geçiş yeteneğine sahiptir. Fakat akrabalık adları, hayvan adları, vücut uzuv adları, bitki adları, tabiat olaylarının adları gibi geleneğe ait söz dağarcığına giren kelimeler bir dilden ikinci dile geçme yeteneğine çok fazla sahip olmayan kelimelerdir. İlk söz dağarcığımızdaki kök kelimeler, zamirler, asıl sıfatlar, fiiller, yansıma kelimeler, bir dilden ikinci dile geçiş yeteneği az olan unsurlardır. Bu geçiş yeteneği az olan dil unsurlarının Altay soylu dillerin eski söz dağarcıklarında oldukça çok olması bu dillerin soy akrabalığının ispatıdır.

M. Svadeş ve P. Haydu'nun bütün dillerle ilgili ortak hesaplamaları Altay soylu dillerdeki ortak unsurların şekilleri, anlamları ve miktarları göz önüne alındığında art zamanlı açıdan yaklaşarak sonuç çıkarmaya tam cevap verememektedir. Bu hesap yalnızca Altay soylu dillerin ortaklığıyla ilgili yeni yöntem ve yeni görüş ortaya koymak için hareket noktası olabilir.

V. Kotwicz, G. Clauson ve G. Doerfer'in Altay dillerindeki ortak unsurları "tipolojik benzerlik", "alıntı kelime" olarak niteleyen görüşleri Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon ve Kore dillerinin coğrafi çevresini ve yalnızca belli bir devirdeki tarihi olayları dikkate alarak söyledikleri eş zamanlı sonuçtur ve bu sonuç, Altay dillerinin ortak unsurlarının şekli, anlamı, yeri ve miktarı yönünden fonetik, morfolojik, leksikolojik ve sintaktik olarak tam bir doğru değerlendirmeye tâbi tutulmadan ilk görüş olarak ortaya atılmıştır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse Altaylı dillerin evrimleşerek gelişme kurallarını, insanoğlunun gelişme kurallarıyla tam karşılaştırmadan "yalın benzeşme oluşumu" olarak ortaya koymaktadırlar. Bundan dolayı da Kotwicz'in, G. Clauson'un ve G. Doerfer'in Altay dillerinin ortak kelimelerini "tipolojik benzerlik", "alıntı kelime" olarak ortaya koyan iddiaları, Altay dillerinin "ilk ortak unsurları niçin başladı, nasıl gelişip kalıplaştı?" sorularına tam cevap vermemektedir.

III. Altay Dillerinin Ortaklığı ve Devirleriyle İlgili Benim Görüşüm

III. 1. Altaylı Tek Dil Unsuru:

İnsan... insanı kuşatan tabii çevre. İnsan bu tabii çevreden her türlü nesneyi, değişimi sezip, bu nesnelere, hareketlerini ve özelliklerini, hacimlerini, büyüklüklerini dil aracılığıyla seslendirerek adlandırmıştır. Bu adlandırma, sözdür. Yani, her dilin söz dağarcığının her kelimesi, bu adlandırmadır. Öyleyse adlandırma söz dediğimiz, insanların pek çok bin yıllar boyu kendi aralarındaki ilişkilerinde, konuşma organlarıyla çıkardıkları yalın ve birleştirilmiş dil sesleridir. Dil seslerinin yavaş yavaş, çok ağır evrimleşerek gelişme yoluyla kalıplaştıkları şüphesizdir. Biz, insanların ilk topluluğunun konuşma organlarıyla çıkardıkları yalın ve birleşik dil seslerinin bugünkü insanların dil sesleriyle tam olarak aynı

olduğunu söyleyemeyiz. İlk insanların dil seslerinin aslı özelliklerinin bugüne kadar ulaşıp korunduğu ise şüphesizdir.

Öyleyse Altay soylu dillerin ilk tek dil unsuru, dil seslerinin hangi dahıyla başladı?

Çağdaş Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore dillerinin söz dağarcığındaki her kelimeyi morfolojik olarak parçaladığımızda bunların kök morfem ile ek morfemin birleşmesi sonucu oluştuğunu görürüz. Bu yüzden bu dillerdeki şimdiki söz dağarcığı, eş zamanlı bir oluşumdur. Art zamanlı açıdan hesaplasak, yani, milattan geriye doğru hesaplasak, ilk insan toplulukları devrindeki kelime çeşidinin günümüz söz dağarcığındaki kelime çeşidinden, ses sayısının da günümüzdeki ses sayısından daha az olduğu şüphesizdir. Altaylı tek dille konuşan o devirdeki atalarımızın söyledikleri kelimelerin şekillerinin nasıl olduğuna dair bir iddia ortaya atacak bilgilere sahip değiliz. Bu yüzden ben, Altaylı tek dilin ortak unsurunu şu şekilde yorumlayarak (rekonstruksiyonla) sonuca ulaşmak istiyorum. Tam olarak söyleyeyim:

Altaylı tek dille konuşan atalarımızın aralarında ilişki kurdukları ses, *v*, *s** şekilli “sesli im” olmuştur.

Bu “sesli-im” vasıtasıyla ilişki kurulduğunda “sesli-ime” el-ayakla işaret yapma, el sallama, baş eğme ... gibi işaretleri vücut hareketlerine uygun hâle getirerek, dil vasıtasıyla “kalın, ince” ses çıkarıp, *v*, *sv* tipindeki, “sesli im” ile kendi aralarında anlaşmışlardır. Bu zamanda, her hâlde, *v*, *sv* tipindeki dil seslerine “kelime” demiyoruz.

Bu iki (*v*, *sv*) tipli ses Çağdaş Altay soylu dillerle konuşanların ilk ataları olan eski insanların topluluğunda ilişki kurma aracı, görevi yapmıştır. Bu iki tipli ses. Çağdaş Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore dillerinin söz dağarcığındaki her kelimenin en başında devamlı korunmuştur. Ben, Altay soylu dillerin bu iki (*v*, *sv*) tipli dil sesini “kök morfem” olarak adlandırıyorum. Altay soylu dillerde bu iki tipteki kök morfemlerin sayısının yüz kırk (140) tane olduğunu ve kelime

* “v” ünlü, “s” ünsüz

başındaki ses sayısı, şekli ve anlamının Altaylı tek dilden günümüze kadar korunmuş olduğunu düşünüyorum.

İşte, bu yüzden de, Altaylı tek dille konuşan ilk atalarımızın *v, sv* şekilli dil sesiyle kendi aralarında ilişki kurdukları devre “im-dil” devri demek tam doğru olur. Bu devir, insanın ortaya çıkışı ve gelişmesiyle çalışma hareketinin yeryüzünün her yerinde birbirine çok benzediği devirdir. Altaylı tek dille konuşan insanların mekânı da, yeryüzünün bir bölümü olduğundan Altaylı tek dillerin tarihi, yer yüzündeki insanların tarihiyle ve onların dillerinin doğuşuyla, dil gelişmesinin genel kurallarıyla ilgili olduğuna şüphe yoktur. Bunun kendisi, en başta, bir yönlü, Altaylı ortak “im-dil” olduğunu ispatlamaktadır. Biz bunu Altaylı tek dilin ortak “kaynağı”, “im-dil” devri olarak adlandırıyoruz. Bu “im-dil” devri, Ural-Altay dillerinin hepsi için ortak devirdir.

Altaylı tek dilin “im-dil” devrindeki *v, sv* şekilli sesin, yani dil sesinin Çağdaş Altay köklü dillerin kök kelimesiyle şeklinin ve anlamının da aynı olduğunu düşünmek doğru olmaz.

Çağdaş Altay soylu dillerin söz dağarcığındaki her kelimeyi parçaladığımızda *v, sv, s* şekilli dil sesine ayrılır. Bu üç şekilli dil sesi tek dil devrinden günümüze kadar koruna gelmiştir. Bu üç şekilli dil sesinden kök kelime yapılmış, kök kelimededen türeme asıl kelimeler yapılmış, kök kelime ile asıl kelimeler konuşma amacıyla dizildiğinde kelimeleri birbiriyle bağlama görevi yerine getirilmiştir.

Altay soylu dillerin bu üç tipindeki ses unsurunun yerine göre, kelimenin en başından sürekli korunan *v, sv* tipli iki ses unsuruna kök morfem ve kök morfemden sonra gelen *v, s, sv* tipli üç ses unsuruna da ek morfem demek tam doğru olur. Yeryüzündeki her halkın dilinde ilim adamlarının araştırmalarına göre “fonem, morfem, kelime, cümle” denilen en temel dil unsurları vardır. Konuşma dili dediğimiz, bu dört temel unsurun birleşmesidir. Bu unsurlar, konuşma sırasında aynı serbestlikle, göz açıp kapayacak kadar bir zamanda dizilir. Başka bir deyişle en küçük unsurdan, en karmaşık unsura kadar şartlı türde birbiriyle iliş-

kili olarak fonemden morfem, morfemden kelime, kelimedenden cümle yapılıp, insanların birbiriyle ilişki kurmalarında görev yapar.

Altay soylu dillerde bu belirtilen dört dil unsuru pek çok yüz bin yıla uzanan uzun bir zamanda, yavaş yavaş, aşamalı olarak, evrimleşerek gelişme yoluyla kalıplaşmıştır.

Altay soylu dillerle konuşan insanların dilinde dört esas (fonem, morfem, kelime, cümle) unsurdan hangisi tek dilin ortak unsurudur.

Altaylı tek dilin “im-dil” devrinde yalın (tek) ünlü (v), yalın (tek) ünsüz (s) fonemlerin ilişki kurma görevlerini yapmadıkları bilinen bir konudur. Fakat, v, sv şekilli dil seslerini baş, el, ayak, yüz şekli gibi vücut uzuvlarının hareketleriyle birleştirerek, ilişki kurma görevinde faydalandığı şüphe kaldırmamaktadır.

Altaylı tek dilin “im-dil” devri, çağdaş Altay soylu (Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore) dillerin her kelimesinin günümüzdeki şeklinin oluşmadığı zamandır. Bu devir, bağımsız kelimeyi yalnızca “im” ile cümle olarak anlamaktaydı. O devirde cümlede ikiden çok kelimenin kullanılmadığı şüphesizdir.

Bundan dolayı da, çağdaş Altay soylu dillerdeki v, sv tipik kök morfemin Altaylı tek dil devrinde bu şeklinin oluştuğu ve çağdaş Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore dillerindeki söz dağarcığının her kelimesinin en başında sürekli kullanıla gelen bu iki tipli kök morfemin, Altaylı tek dilin en ilk “ortak kök unsuru” olduğunu çekinmeden söylüyorum.

Bana göre, Altaylı tek dildeki ilk ortak unsur dediğim v, sv tipli kök morfemin önemi, bu Altay soylu dillerin “im-dil” devrinde bu dille konuşanlara eski ata-kök olan ilk insanlar topluluğu, kendilerinin duyu organlarına doğrudan etki yapan dış dünyadaki nesnelere, oluşumların belli bir yerini, genişliğini, miktarını, sesin beyinde şekillenerek, o şekli düz istikâmette “kendinden uzak, kendine yakın”, dik istikâmette “kendinden yukarı, kendinden aşağı”, genişlik mekan çemberindeki şekil türünde algılayarak, konuşma organları vasıtasıyla v, sv şekilli dil sesleriyle seslendirmiştir. Böylece seslendirme, o devirdeki Altaylı tek dilde konuşan insanların kendi aralarındaki ilişkidir. İşte, v, sv tipli kök morfemin önemi buradadır. (Sondaki tabloya bakınız.)

III. 2. Altay Soylu Dillerin Gelişme Aşaması:

Türk, Moğol, Mançu-Tunguz, Japon, Kore dillerinin evrimleşerek gelişmesinin “aşamalı devirleri” nasıl geçti? şeklinde soru ortaya çıkmaktadır. Bu soruya bugüne kadar Altayist ilim adamlarının hiçbiri cevap verememiştir. Ben, bu soruya:

– Altay soylu dillerin evrimleşerek gelişmesini 1. İm-dil devrini, 2. Kısa kelime devrini, 3. Birleşik söz devrini geçirerek bugünkü seviyeye ulaştı diye cevap vermek istiyorum.

Bu üç devri geçirecek bugünkü duruma ulaştı değişim, ilk insanların beyin gelişmesi, düşünce yeteneği, duyu alanı - bugünkü insanların beyin gelişmesinin, düşünme yeteneğinin, duyu alanının seviyesine ulaşıncaya kadar azar azar, çok yavaş gelişmesindedir. Bu şekilde gelişme çok uzun bir kronolojik devri geçirmiştir.

III. 2.1. “İm-dil (İşaret dili) Devri”:

Altaylı tek dilin “im-dil devri” milattan önceki 1750 bin yıldan 800 bin yıla kadar (950 bin yıl) uzanmıştır diyerek, bir zaman tahmini yapmak mümkündür.

“İm-dil” devrinin ilk tabii özelliği: Altaylı tek dille konuşan ilk atalarımız bu sese el-ayak hareket işaretini ekleyip, “baş eğme, el sallama” gibi vücut hareketlerini de benzeterek, konuşma organları vasıtasıyla “kalın, ince”, “sert, yumuşak” ses çıkarıp kendi aralarında dil oluşturmuşlardır. Bu devirdeki *v, sv* şekilli sesleri kelime olarak adlandırmıyoruz. “İm-dil” devrindeki söz dağarcığının kök kelimeleri oluşmuştur. Bu devri, bu zamanda yaşayan insanların aralarındaki ilişkilerin önemine, özelliğine göre “im-dillik devir” (signalizatsiyalık devir - işaret devri) olarak adlandırmak mümkündür.

Altaylı tek dille konuşan ilk insanların kendilerini kuşatan ortamdaki nesnelere ve oluşumları hissederek anlamaları, alelâde türde yalnızca anlayıp sezme seviyesinde oldu. Yani, yukarıda belirtildiği gibi sürekli gözüne görünen nesne ve oluşumların büyüklüğünü, genişliğini, kendisinden “uzak, yakın, yukarı, aşağı” hâlde oluşları alelâde şekilde hissetmeye başladı. İlk insan topluluğunun sezgisi, günümüz insanların sezgisiyle karşılaştırıldığında en alelâde şekilde anlayarak kabullenme, belli belirsiz oldu. Buna duyu oluşumunun ilk aşaması deme-

miz doğru olur. O hâlde, dil ve konuşma dediğimiz insan duyusu, oluşumun en temel şartlarından biridir.

Altay soylu dillerin bugünkü konuşma sistemi, Altaylı tek dil devrindeki ilk insanların konuşma sistemiyle elbette ki aynı değildir. O devirdeki insanların konuşma şekli, yukarıda belirtildiği gibi yalnızca işaretlik önemi olan *v*, *sv* şekilli ses idi. Bilhassa tam olarak belirtmek gerekirse, Altaylı tek dil devrindeki ilk insanlar topluluğunun “beyin gelişmesi”, kendini kuşatan ortamdaki sürekli gördüğü nesnelere ve oluşumların ilk özelliği ve tabiatını anlamadan, göze görünen büyüklüğünü, rengini; düz istikamette “kendinden uzaklaştırıp, kendine yakınlaştırmayı”; dikey istikamette “kendinden yukarı, kendinden aşağı” şeklinde hissedip hayal etmeye başladı.

Dili, bu nesnelere ve oluşumların genişliğini, rengini *v*, *sv* şekilli dil sesiyle göstergeleştirerek seslendirdi. Düşüncesi, nesnelere ve oluşumları alelâde hissederek yalnızca hayal seviyesinde oluştu, yani bu devir, Altaylı tek dil devrindeki düşünce gelişmesinin ilk aşamasıydı.

III. 2.2. Basit Kelime Devri:

Altaylı tek dilin “basit kelime devri”ni milattan önce sekiz yüz bin (800.000) yıldan kırk bin (40.000) yıla kadar (760 bin yıl) uzanan devir olarak kabul etmek mümkündür.

Basit kelime devrinin en belirgin özelliği; Altaylı tek dil ile konuşan ilk atalarımızın ilişkilerinde basit kelime devrinin ilk yarısı sırasında *v*, *sv* şekilli sesiminin her çeşidinin birleşmeye başlamasıdır. Ses işaretine el, ayağın hareket işaretleri birleştirilmeye; baş eğip, el sallama gibi hareket işaretleri azalmaya başlamıştır. İşaret hareketinin bu şekilde azalmaya başlaması, iki, üç, dört sesli (*v*, *sv*, *vs*, *vsv*, *vss*, *svs*, *svsv*, *svss*) ilk kök kelimelerin doğmaya başlamasıyla ilgilidir.

İlk kök kelimelerin ortaya çıkışı, ilk atalarımızın kendilerini kuşatan ortamdaki nesnelere ve oluşumların yerini, yönünü, şeklini yavaş yavaş tanımaya başladıklarını, düşünme yeteneğinin yavaş yavaş gelişmesiyle de kelimelerin çoğalmaya başladığını ispatlar. Bir ve iki heceli kök kelimeleri aralarındaki ilişkilerde kök olarak eksiz kullandılar. Meselâ, “*kak*, *kuk*, *tak*, *tuk*, *çak*, *çok* ... ve bunun

gibi” bilhassa sesle ün çıkarmaya başladılar. O devirdeki insanların bu şekilde ilişki kurmalarının önemine uygun olarak bu devri basit kelime devri olarak adlandırmak tam yerindedir.

Altaylı tek dilin “basit kelime devrinin” ikinci yarısında “bir, iki, üç kelime-li cümle” kurulmaya başlandı. Cümle dizisine giren bu kelimeler kök hâleriyle, eksiz kullanıldı. Yani, bir, iki heceli kök kelimeler; kök hâlinde eksiz *tak-tuk* eden sesler çıkarılarak basit kelime ve cümleler yapıldı.

Yukarıda belirtildiği gibi *v*, *sv* şekilli kök morfem birleşip korundu. Zaman geçtikçe Altaylı tek dille konuşanlar coğrafi olarak birbirlerinden uzaklaşıp yerleşmeye başladılar. Düşünme yeteneği de gelişerek genişledi. Beynin gelişmesi sonucunda tanıma yeteneği de ilerledi. Her nesne ve oluşumun kendine has özelliğini tanımaya ve onları adlandırmaya başladılar. Gitgide Altaylı tek dilde konuşanların dilinde bazı ilk kök kelimelerin şekli de anlamı da denkleşerek, günümüze kadar koruna geldiler. Başka bir kısım ilk kök kelime, yukarıda belirtilen kök morfemin genel anlamına göre denkleşmiş olsa da, kök kelimenin belirli anlamı yönünden denkleşmemektedir. Bu, Altay soylu dillerin Altaylı tek dilin ortaklığından evrimleşerek gelişmenin sonucu olarak belli bir bağımsız dile yönelmeye başlamanın ispatıdır.

Yavaş yavaş, Altaylı tek dilin ilk kök kelimelerinin sayısı çoğalmaya başladı. Öylece Altay soylu dillerin ilk söz dağarcığı oluştu. Bu devirdeki söz dağarcığının bugünkünden az olduğu şüphesizdir.

III. 2.3. Birleşik Kelime Devri:

Altaylı tek dilin “birleşik kelime devri” milattan önce kırk bin (40.000) yıldan on bin (10.000) yıla kadar (30.000 yıl) uzanan devirdir şeklinde bir tahminde bulunmak mümkündür.

Bu devirde de *v*, *sv* şekilli kök morfem özellikle korundu. Bu iki şekilli kök morfemden *vs*, *vsv*, *vss*, *vsvs*, *vssv*, *svs*, *svsv*, *svss*, *svsvs*, *svsvsv* şekilli pek çok kök kelimeler doğarak, söz dağarcığı “basit söz devri”ne göre bir kat arttı. İnsanlar aralarındaki ilişkilerde bir kelimeyi de, iki-üç kelimeyi de cümle dizilişinde bir araya getirerek kullandılar.

Bu devirdeki insanların beyin gelişmesi de “basit kelime devri”ne göre bir hayli ileri aşamada gelişme gösterdiği için insanın tanıma duygusu da ilerledi. Etrafı çevreleyen tabii ortamdan nesnenin, oluşumun işaretini, durumunu ayırarak tanıma aşaması ondan da çok gelişiverdi. Söz dağarcığında nesnenin adını, hareketin anlamını ve soyut kavramların adlarını bildiren kelimeler yavaş yavaş çoğalmaya başladı. İnsanlar aralarında ilişki kurduklarında iki veya üç kelimeli dar ve geniş ileri seviyede cümleler oluştu ve bu cümleler yavaş yavaş karmaşık fikirleri bildirdi. Karmaşık düşünce dizisine giren önceki dar ve geniş cümleler kendi içinde (*v, s, sv* gibi) morfeimler aracılığıyla birleştirilmeye başladı.

Böylece, insanların kelime yapma yeteneği de, kelimeleri sıralayıp cümle kurarak konuşma yeteneği de karmaşık hâle geldi. Bundan dolayı da bu devri “birleşik kelime devri” olarak adlandırmak mümkündür.

Altaylı Tek Dillerin Devir Tahmini

DEVİR TAHMİNİ	TAHMİNİ VAKİT GENİŞLİĞİ (YILLA)	KELİMELEİN TAHMİNİ KURULUŞU (ŞEKLİ)	KELİMENİN TAHMİNİ ANLAMI	SÖZ DAĞARCIĞININ TAHMİNİ
I. İm-Dil (İşaret Dili) Devri	M.Ö. 1750 bin - 800 bin yılları arası	<i>v, sv</i>	Günümüzdeki serbest kelimeler yoktur. Ses çıkarıp işaretle konuşuldu.	Günümüzdeki leksikolojik diziliş yoktur.
II. Basit Kelime Devri	M.Ö. 800 bin-40 bin yılları arası	<i>v, sv, vsv, svsv, vss, svss ... ve bunun gibi</i>	Bir ve iki heceli kök kelimeler oluşmaya başladı.	Nesne ve hareket anlamı veren kök kelimeler yavaş yavaş oluşmaya başladı.
III. Birleşik Kelime Devri	M.Ö. 40 bin - 10 bin yılları arası	<i>vs, vsv, vsvs, vss, svv, svsv, svss, svss, svsvsv</i>	Kök ve türeme kelimelerin oluşup, çoğalmaya başladığı devir.	Söz dağarcığında nesne ve hareket bildiren kelimelerle soyut kavramları karşılayan kelimeler çoğaldı.

KAYNAKÇA

- Ahanov, K., "Osnova yazlıkoznaniya." Almatı, 1977.
- Marr, H. Ya., "Izbrannie raboti" t. 2. M., 1934. C. 117.
- Leont'ev, A. A., "Vozniknoveniye i pervonaçal'noe razvitiye yazıka". M, 1963.
- Winkler, H., "Der Uralaltaische Sprachstamm, der Finnische und der Japanische". Berlin, 1909.
- Castren, M. A., "Ethnologische über die Altaischen volker nebst samojedischen Marchen und tatarischen Heldensagen". Spb. 1857.
- Ramstedt, G. I., "Vvedeniye v altayskoe yazıkoznaniye". M, 1957.
- Kotviç, V. L., "İssledovaniye po altayskim yazıkam" M, 1962.
- Baskakov, N. A., "Altayskaya sem'ya yazıkov i ee izuçeniye". M. 1981.
- Starostin, S. A., "Altayskaya problema i proishojdeniye yaponskogo yazıka". M, 1991
- Clauson, G., "Turkish and Mongolian studies". London, 1962. Vya, 1969, Nu 5.
- Svadeç, M., "Novoe v lingvistike" vip. 1. M, 1960.
- Haydu, R., "Bevezetes az urali nyelvtudományba". Budapest, 1966.
- Doerfer, G., "Zur Verwandtschaft der altaischen sprachen". Heft 1-2. Berlin, 1966.
- Bazilhan, B., "İssledovaniya po tyurkskim i mongolskim yazıkam". - Almatı - UB. 1993.
- Napil, B., "O kornevom slove "kar-" v mongol'skom i tyurkskom i drugim Altayskom yazıkah". ŞUA Medec, UB. 1991. Nu. 3.
- Şçerbak, A. M., "O haraktare leksiçeskih vzaymosvyazey tyurkskih, mongol'skih i tungusoman'çjurskih yazıkov". VYA. M-L, 1966, Nu. 3.
- Pavlov, İ. P., "Polnoe sobraniye soçineniy, t. III, M-L, 1949.
- Poppe, N., "Vergleichende Grammatik der altaischen Sprache" I. Wiesbaden. 1960.
- Kiyekbaev, Dj. G., "Vvedeniye v Uralo - Altayskoe yazıkoznaniye". Ufa. 1972.
- Bazilhan, B., "Prakornavie elementi v mongol'skih i drugih Altayskih yazıkah".
- Kaydarov, A. T., "Struktura odnoslojnih korney i osnov v kazahskom yazıke." Alma-Ata, 1986.

Kajibekov, E. Z., "Glagol'no-imennaya korrelyatsiya gomogennih korney v tyurkskih yazıkah".
Alma-Ata, 1986.

Sarıbaev, Ş. Ş., "K voprosu o mongol'sko-kazahskih yazıkovih svyazyah". Sb.: "Voprosı istorii i
diyalektologii kazahskogo yazıka". Alma-Ata 1960, Vıp. 2.

Sevortyan, E. V., "Etimologičeskiy slovar" tyurkskih yazıkov". M., 1974, 1978, 1980.

Husaynov, K. Ş., "Zvuko-izobrazitel'nost' v kazahskom yazıke". Alma-Ata, 1988.

AKT: YARD. DOÇ. DR. VAHİT TÜRK

***DİLİMİZE SAYGI
DUYALIM.***

TÜRK DİL KURUMU